כשיטת רַבִּי יְהוּדָה הִיא, דְּתַנְיָא, נאמר לגבי הקדשת בהמה בעלת מום (ויקרא כב כג) 'וְשׁוֹר וָשֶׂה שָׂרוּעַ וְקָלוּט נְדָבָה תַּעֲשֶׂה אֹותוֹ וּלְנֶדֶר לא יֵרָצֶה', כלומר, שור או שה שיש בהם מומים אלו, אין נודרים להקדישם לקרבן להקריבם על גבי המזבח, אלא מקדישים אותם לנדבה על מנת למכרם ולהביא בדמיהם צרכי בדק הבית. ומדויק מתיבת 'אותו', שרק אוֹתוֹ דהיינו בהמה בעלת מום, אֲבָל מַתְפִּיס [–מקדיש] לִקדושת בֶּדֶק הַבַּיִת, וְאִי אַתָּה מַתְפִּיס – אך אין אתה מקדיש בהמות תְּמִימִים דהיינו שאין בהם מום הראויים להקריבם על גבי המזבח, לְבֶדֶק הַבַּיִת. מִכָּאן אָמְרוּ, כָּל הַמַּתְפִּיס תְּמִימִים לְבֶדֶק הַבַּיִת, עוֹבֵר בְּמִצות 'עָשֹׂה' זו של 'נְדָבָה תַּעֲשֶׂה אתו'. אֵין לִי ללמוד מזה אֶלָּא שהמקדיש תמימים לבדק הבית עובר בַּעֲשֵׂה, בְּאיסור 'לֹא תַעֲשֶׂה' מַנַּיִן שהוא עובר, תַּלְמוּד לוֹמַר – מלמדנו הכתוב בתחילת פרשה זו (שם כב יז) 'וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר', ופסוק זה לִימֵּד עַל כָּל הַפָּרָשָׁה כּוּלָּהּ – על כל מה שנאמר בפרשה זו, שֶׁיְּהֵא העובר עליו מוזהר בְּ'לֹא תַעֲשֶׂה', דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה.

שני ביאורים בדרשת לימוד זה: אָמַר לוֹ רַבִּי לְבַר קַפָּרָא, מַאי מַשְׁמַע – כיצד משמע בפסוק זה שיש בכך איסור 'לא תעשה'. אָמַר לוֹ בר קפרא, דִּכְתִיב – שנאמר בו 'לֵאמֹר', והוא נוטריקון [–ראשי תיבות] 'לֹא, נֶאֱמַר בַּדְּבָרִים', כלומר איסור 'לא תעשה' נאמר בדברים האמורים בפרשה זו.

וּבֵי רַב אָמְרִי – בבית מדרשו של רב אמרו ביאור אחר בדרשה זו, ש'לֵאמֹר' הוא נוטריקון [–ראשי תיבות] 'לָאו אֱמוֹר', כלומר, ציווה הקב"ה למשה, אמור להם שיש איסור לאו בדברים האמורים בפרשה.

נמצא, שלשיטת רבי יהודה מצות 'עשה' שנאמר בה לשון 'לאמר' דינה כ'לא תעשה'. ואף כאן בפסח, יש ללמוד ממה שנאמר בתחילת הפרשה (שמות יב א) 'וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר', שאיסור אכילת הפסח בערב פסח מבעוד יום, שנלמד ממה שנאמר 'וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה' (שמות יב ח) ולא ביום, שדינו כ'לא תעשה' ולוקה עליו, והברייתא שאמרה כך היא כשיטת רבי יהודה.

שנינו במשנה: מֵי תַּשְׁמִישׁוֹ שֶׁל נַחְתּוֹם וכו' ישפכו, מפני שהן מחמיצין.

סתירה בין שתי ברייתות בדין זה: תָּנֵי חֲדָא – בברייתא אחת, שׁוֹפְכִין מי תשמישו של נחתום בְּמָקוֹם מְדֻרוֹן [–משופע], שמתוך שהם יורדים במדרון נבלעים בקרקע במהרה, וְאֵין שׁוֹפְכִין אותם בְּמָקוֹם הָאִישְׁפּוֹרִין [–בקע שבקרקע], כיון שמים אלו אינם נבלעים בקרקע אלא נאספים ושוהים שם ומחמיצים, ואסור להשהות חמץ בפסח. וְתָנֵיָא אִידָךְ – ואילו בברייתא אחרת שנינו, שׁוֹפְכִין – מותר לשפוך מי תשמישו של נחתום אף בְּמָקוֹם הָאִישְׁפּוֹרִין.

מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא, הָא – הברייתא הראשונה ששנינו בה שאסור לשופכם באישבורן, דיברה באופן דְּנָפְשִׁי דָּקוּ – שהמים מרובים, שמתאספים במקום אחד ואינם נבלעים בקרקע מהר, אלא שוהים ומחמיצים, וְהָא – הברייתא השניה ששנינו בה שמותר לשפכם באישבורן, דיברה באופן דְּלָא נָפְשִׁי דָּלֵא קָוּוּ – שהמים מועטים, שאינם מתאספים אלא נבלעים בקרקע מהר, ואין חשש שיחמיצו.

דין בלישת בצק המצות לפסח: אָמַר רַב יְהוּדָה, אִשָּׁה לֹא תָּלוּשׁ בצק למצות לפסח אֶלָּא בְּמַיִם שֶׁלָּנוּ – ששהו במשך הלילה לאחר שנשאבו, כיון שבימי ניסן המעיינות חמים, ומים חמים עלולים להחמיץ את העיסה, ולכן צריך להשהותם מחוץ למעיין במשך הלילה כדי לצננם.

מעשה בענין זה: דְּרָשָׁהּ רַב סַתְנָה להלכה זו בָּעִיר פָּפּוֹנְיָא בלשון הקודש, ומכיון שבני אותה העיר לא היו בקיאים בלשון הקודש, סברו שכוונתו שצריך ללוש בצק לפסח רק במים ששייכים לו, ולכן לְמָחָר אֲזִיתוּ כּוּלֵּי עָלְמָא חַצְבֵיהוּ וַאֲתוּ לְגַבֵּיהּ – הביאו כל אנשי העיר את כדיהם, ובאו לפניו וְאָמְרוּ לֵיהּ, הַב לָן מַיָּא – תן לנו מים משלך. אָמַר לְהוּ רב מתנה, אֲנָא בְּמַיָּא דְּבִיתוּ אַמְרִי – כוונתי היתה למים ששהו בלילה מחוץ למעיין.

הלכות נוספות בלישת הבצק למצות: דָּרֵשׁ רָבָא, אִשָּׁה לֹא תָּלוּשׁ את בצק המצות לפסח בְּמקום זריחת הַחַמָּה, כיון שחום השמש מחמם את הבצק ומחמיצו, וְכן לֹא תלוש אותו בְּחַמֵּי חַמָּה – במים שנתחממו בחמה, מפני שהם מחמיצים, וְלֹא בְּמַיִם הַנִּרְופָּפִין מִן הַמְּעוּלְיָיר – בשיירי מים שממצים משולי דוד גדול של נחושת עבה שתלוי תמיד על גבי האש, שהם תמיד חמים או פושרים, ואף בזמן שאין אש מתחת הדוד. וְכן לֹא תַגְבִּיהַּ יָדָהּ מִן הַתַּנּוּר – לא תסיר האשה את ידיה מן הבצק ותניחו, אלא תעסוק בו עַד שֶׁתְּגַמֵּר אֶת כָּל אפיית הַפַּת של המצות, משום שאם ישהה הבצק בלא התעסקות הוא ממהר להחמיץ. (ויצריכה) [וְיִצְרִיכָהּ] האשה הלשה את הבצק למצות, שיהיו לה שָׁנֵי כֵּלִים מלאים מים, כלי אֶחָד שֶׁמְּמַקְמֶקֶת בּוֹ – שטובלת את ידיה במים שבו, ומחליקה בהם את פני המצה בעודה בתנור, וּכלי אֶחָד שֶׁמְּצַנֶּנֶת בּוֹ אֶת יָדֶיהָ באמצע הלישה. ואינה רשאית לצנן ידיה מן המים שבכלי שמהם היא מחליקה את פני המצה, שכן הם מתחממים מחום הידים והבצק.

ספק בהלכות אלו: אִיבַּעְיָא לְהוּ – נסתפקו בני הישיבה, עֲבָרָה האשה על ההלכה וְלָשָׁה בצק במים חמים, ולא החמיץ הבצק, מַהוּ – מה דין מצות אלו, האם מותרים הם באכילה או לא.

מחלוקת בדין זה: מַר זוּטְרָא אָמַר, מוּתָּר לאכול מצות אלו, כיון שהבצק שממנו נאפו לא החמיץ. וְרַב אַשִׁי אָמַר, אָסוּר לאוכלן, שאף שלא החמיץ הבצק, קנסו חכמים ואסרו לאכול את המצות שנאפו ממנו.

מר זוטרא מוכיח את שיטתו: אָמַר מַר זוּטְרָא, מְנָא אֲמִינָא לָהּ – מהיכן אני מוכיח שהמצות שנאפו מבצק שנילוש במים חמים מותרות, דְּתַנְיָא – ממה ששנינו בברייתא, אֵין לוֹתְתִין [–שורים במים] את הַשָּׁעוֹרִין בְּפֶסַח, וְאִם לָתַת [–שרה] אותן, אם נִתְבַּקְּעוּ אֲסוּרִים, שודאי ממהרות להחמיץ, ואם לֹא נִתְבַּקְּעוּ מוּתָּרִין, כיון שנראה שלא החמיצו, ואף שעבר על דברי חכמים שאסרו ללתות. ולפי זה הוא הדין אם עברה ולשה את בצק המצות במים חמים ונראה עליו שלא החמיץ, שהמצות שנאפו ממנו מותרות.

רב אשי דוחה ראיה זו: וְרַב אַשִׁי אָמַר, אָטוּ כּוּלְּהוּ חָדָא מָחִיתָא מְחִיתִינְהוּ – וכי באריגה אחת ארגת את כולם, כלומר, וכי כל איסורי חכמים נאמרו באותו אופן, שניתן ללמוד מאחד על חבירו ולומר שאם מצינו באיסור אחד שאם עבר עליו מותר, נאמר כך גם בשאר האיסורים, הרי אין זה כך, אלא הֵיכָא דְּאִיתְּמַר אִיתְּמַר – רק היכן שנאמר במפורש שלא קנסו בדיעבד, אבל יש לומר כך, וְהֵיכָא דְּלָא אִיתְּמַר – אך היכן שלא נאמר כך, לֹא אִיתְּמַר – אין ללמוד מהמקום השני ולומר כך, וממילא כאן שלא מצינו שלא קנסוה, אף שעשתה כן בשוגג, מכל מקום היתה קרובה למזיד, ולכן המצות שנאפו ממנו אסורות.

הדרן עלך כל שעה

פרק שלישי - אלו עוברין

משנה

משנתנו עוסקת במיני חמץ האסורים בפסח אף שאינם חמץ גמור בעין, אלא תערובת חמץ גמור, או חמץ נוקשה, דהיינו חמץ רע שאינו ראוי לאכילה, ומבארת דינם לענין איסור שהייתם ברשותו ואיסור האוכלם: וְאֵלּוּ הדברים שֶׁעוֹבְרִין עליהם משום איסור בל יראה ובל ימצא אם משהה אותם בְּפֶסַח ברשותו, אף שאינם חמץ גמור בעין אלא תערובת חמץ, כּוּתָּח הַבָּבְלִי – מין מאכל שעושים בבבל, מתערובת של מלח ומי חלב עם לחם, ואינו עשוי לאכילה בפני עצמו אלא כדי לטבל בו את הפת, וְשֵׁכָר הַמָּדִי – שכר שעושים במדי, שמכניסים לתוכו מי שעורים, וְחוֹמֶץ הָאֲדוֹמִי – חומץ שעושים באדום, שמכניסים לתוך היין שעורים שלמים כדי להחמיצו, וְזֵיתוֹם הַמְצָרִי – משקה שעושים במצרים לרפואה, שיש בו תערובת חמץ.

וְכן עוברים משום בל יראה ובל ימצא על דברים שהם חמץ נוקשה, כגון זוֹמֶן שֶׁל צַבָּעִים – מים שנותנים בהם סובין, ומשתמשים בהם הצבעים לצביעת העור, וַעֲמִילָן שֶׁל סַבָּחִים – פת העשויה מקמח של תבואה שלא נגמר בישולה, והטבחים מניחים אותם על הקדירה כדי לשאוב את זוהמת התבשיל, וְקוֹלָן שֶׁל

המשך בעמוד קמח

סוּפְרִים – דבק שיש בו קמח של שיפון, שהרצענים משתמשים בו כדי להדביק את העור בשנחלק לשנים או כדי להדביק שתי עורות זה לזה כדי לעשותן עבה. **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹסֵר, אַף תַּכְשִׁיטֵי נָשִׁים** – סולת שהנשים טופלות ומדביקות על בשרם כדי להשיר את השיער עוברים עליהם המשהים אותם ברשותם בפסח, משום איסור בל יראה ובל ימצא. מסיימת המשנה: **זֶה הַכְּלָל כָּל חָמֵץ שֶׁהוּא עשוי מִמִּין דָּגָן** – מאחד מחמשת מיני דגן, שהם חטה, שעורה, כוסמין, שבולת שועל, ושיפון, **חַיָּבִין עָלָיו כָּרֵת בְּפֶסַח** משום בל יראה ובל ימצא, אף שאינו בעין, ואינו ראוי לאכילה. **ומיני דגן שהם תערובת חמץ או חמץ נוקשה, חַיָּבִין אֲפִלּוּ בְּאֲוָרָה** – בלאו שלא לאוכלם, ואם עבר ואכל מהם כזית לוקה, **וְאֵין בָּהֶן מִשּׁוּם כָּרֵת**, כיון שאינם חמץ גמור בעין.

גמרא

שנינו במשנה: אלו הדברים שעוברין עליהם בפסח, כותח הבבלי וכו'. הגמרא מביאה ברייתא העוסקת בענין כותח הבבלי: **תָּנוּ רַבָּנָן, שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים** [–נאמרו] **בְּכוּתָּח הַבַּבְלִי** שמשום כך אין ראוי לאכלו, **מְטַמְטֵם** – סותם **אֶת הַלֵּב** מלהחכים, **וּמַסֵּא** [–מעוור] **אֶת הָעֵינַיִם, וּמַכְחִישׁ אֶת הַגּוּף.**

הגמרא מבארת מדוע הכותח גורם לדברים אלו. מבארת הגמרא: מה ששנינו שהכותח **מְטַמְטֵם אֶת הַלֵּב**, הוא **מִשּׁוּם נְסִיּוֹבֵי דַּחֲלָבָא** – מי החלב הנשארים אחרי עשיית הגבינה. **ומה ששנינו שמַּסֵּא אֶת הָעֵינַיִם**, הוא **מִשּׁוּם מִילְחָא** – מלח סדומית שיש בו, שלפעמים נוגע בכותח ואחר כך חוזר ונוגע בעינו. **ומה ששנינו שמַּכְחִישׁ אֶת הַגּוּף**, הוא **מִשּׁוּם קוֹמְנְיָא דְּאוּמָא** – הלחם המעופש שבתוך הכותח.

הגמרא מביאה ברייתא העוסקת במאכלים שמזיקים לגופו של האדם: **תָּנוּ רַבָּנָן, שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים** – מאכלים **מַרְבִּין** את **הַוֶּבֶל** [–הרעין] במעיו, **וְכוֹפְפִין אֶת הַקּוֹמָה** – מתישים את כוחו, **וְנוֹטְלִין אֶחָד מֵחֲמֵשׁ מֵאוֹת מִמְּאוֹר עֵינָיו** – מחלישים את הראיה **שֶׁל הָאָדָם. וְאֵלּוּ הֵן, פֹּת** קָקֵיר – לחם העשוי מקמח שאינו נקי, **וְשֶׁכָּר חָדָשׁ, וְיָרָק חַי**, כגון כרתי ובצל וחזרת, כשאוכל מהם הרבה בקביעות.

הגמרא מביאה ברייתא העוסקת במאכלים שמרפאים את גופו של האדם: **תָּנוּ רַבָּנָן, שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים** – מאכלים **מְמַעֲטִין אֶת הַוֶּבֶל** – הרעי במעיו של אדם, **וְזוֹקְפִין אֶת הַקּוֹמָה** – מחזקים את כוחו, **וּמְאִירִין אֶת הָעֵינַיִם. וְאֵלּוּ הֵן, פֹּת נְקִיָּה, בְּשַׂר שָׁמֵן, וְיֵין יָשָׁן.**

הגמרא מבארת מה הם שלושת הדברים האלו: **פֹּת נְקִיָּה**, היינו

דְּמֶמִידָא – לחם העשוי מסולת. וּבָשָׂר שָׁמֵן הֵיינוּ דְּצָפִירְתָּא דְּלָא אַפְּתַח – של עיזה שלא נפתח רחמה, כלומר שלא ילדה. וְיַיִן יָשָׁן הֵיינוּ עַתִּיקָא – יין ישן של שלש שנים.

הגמרא אומרת כלל בענין בריאות המאכלים: כָּל מִילֵּי דְּמֶעְלֵי לְהַאי – כל המאכלים שמועילים לבריאות איבר אחד, קָשֶׁה לְהַאי – הם מזיקים לאיבר אחר, כגון דבר המועיל ללב מזיק לעינים או לאיבר אחר, וּדְקָשֶׁה לְהַאי – והמאכלים שמזיקים לאיבר זה, מֶעְלֵי לְהַאי – מועילים לבריאות איבר אחר, כַּר [–חוץ] מִגַּנְגְּבִילָא דְּבִיצָא – זנגביל לח, וּפִילְפְּלֵי אֲרֵיכְתָּא – פילפלים ארוכים, וּפַת נְקָיָה – לחם העשוי מסולת, וּבָשָׂר שָׁמֵן של עיזה שלא ילדה, וְיַיִן יָשָׁן של שלש שנים, דְּמֶעְלֵי לְכוּלֵּי גּוּפֵיהּ – שמועילים לבריאות כל איברי הגוף.

שנינו במשנה: שֶׁכָּר הַמָּדִי. הגמרא מבארת ממה היו עושים את השכר במדי, שמשום כך אסור להשהותו ברשותו בפסח: הטעם ששכר המדי אסור בפסח, הוא משום דְּרָמוּ בֵּיהּ מֵי שְׂעָרִי – שמכניסים לתוכו מי שעורים.

שנינו במשנה: וְחוֹמֶץ הָאֲדוֹמִי. הגמרא מבארת ממה עושי החומץ של אדום, שמשום כך אסור להשהותו ברשותו בפסח: הטעם שחומץ האדומי אסור בפסח, הוא משום דְּשָׁרוּ בֵּיהּ שְׂעָרֵי – שהיו מכניסים לתוכו שעורים שלמים כדי להחמיצו.

הגמרא מביאה מימרא בענין חומץ האדומי: אָמַר רַב נַחְמָן (בַּר יִצְחָק), בַּתְּחִלָּה – כשבית המקדש היה קיים, כְּשֶׁהָיוּ מְבִיאִין יַיִן לִנְסָכִים מֵאֶרֶץ יְהוּדָה, לֹא הָיָה יַיִן שֶׁל בני יְהוּדָה מַחְמִיץ, שהיה טעם ביינם בזכות מצות הנסכים, עַד שֶׁהיוּ נוֹתְנִין לְתוֹכָן שְׂעוֹרִין כדי להחמיצו, וְהָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ אחר שהחמיצוהו חוֹמֶץ סְתָם, משום שסתם חומץ שלהם היה נעשה בדרך זה, וְעָכְשָׁיו שחרב בית המקדש ואין מביאים נסכים, בטל הטעם הטוב ביינם של בני יהודה, והתחיל להחמיץ מעצמו, ומאותו זמן אֵין יַיִן שֶׁל אֲדוֹמִיִּים [–ארץ אדום] מַחְמִיץ עַד שֶׁנּוֹתְנִין לְתוֹכָן שְׂעוֹרִין, ומשום שהוא נעשה יין טוב, וְקוֹרִין אוֹתוֹ 'חוֹמֶץ הָאֲדוֹמִי'. ומה שנעשה היין של אדום טוב, כאשר הורע יינם של בני יהודה, הוא לְקַיֵּים מַה שֶּׁנֶּאֱמַר – מתקיים בזה מאמר הכתוב (יחזקאל כו ב), 'אֲשֶׁר אָמְרָה צֹר עַל יְרוּשָׁלַם, הָאח, נִשְׁבְּרָה דַּלְתוֹת הָעַמִּים נָסַבָּה אֵלָי, אִמְּלְאָה הָחֳרָבָה' – אתמלא אני מחורבנה. ומזה אנו למדים שאם מִלְּאָה זוּ חֳרָבָה זוּ, וְאִם מְלֵאָה זוּ חֳרָבָה זוּ. רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק אָמַר, מַהֲכָא – מפסוק זה יש לדרוש שאם יהודה יורדת אדום עולה, שנאמר (בראשית כה כג) 'וַיֹּאמֶר ה' לָהּ, שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ, וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ, וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ' – כשעשו [אבי אדום] גיבור, אז יעקב חלש, וכן להיפך, שאין מלכות שניהם מתקיימת יחד.

הגמרא מביאה חילוק בדין חומץ של יהודה לענין מעשר, שמקורו במה שנתבאר לעיל: תַּנְיָא – שנינו בברייתא, אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, בְּאֶרֶץ יְהוּדָה, בָּרִאשׁוֹנָה – כשבית המקדש היה קיים, שהיו מביאים יין לנסכים מארצם ולא היה יינם מחמיץ, היה הדין שהַלּוֹקֵחַ חוֹמֶץ מֵעַם הָאָרֶץ אֵינוֹ צָרִיךְ לְעַשֵּׂר, אף שכל הלוקח פירות מעם הארץ צריך לעשרן, מִפְּנֵי שֶׁחֲזָקָה הוא שהחומץ אֵינוֹ בָּא [–עשוי] אֶלָּא מִן הַתֶּמֶד – ממים שנתנו על החרצנים או על השמרים, והתמד אינו חייב במעשר, אבל ודאי שאינו עשוי מיין שהחמיץ, משום שבאותו זמן היה יינם טוב בזכות מצות הנסכים, ולא היה מחמיץ כלל. וְעָכְשָׁיו משחרב בית המקדש ואין מביאים נסכים, ובטל טעם היין וממהר להחמיץ, הדין הוא שהַלּוֹקֵחַ חוֹמֶץ מֵעַם הָאָרֶץ צָרִיךְ לְעַשֵּׂר, משום שֶׁחֲזָקָתוֹ של החומץ שֶׁאֵינוֹ בָּא אֶלָּא מִן הַיַּיִן.

הגמרא מקשה על דברי רבי יהודה בברייתא מדברי רבי יהודה בעצמו במקום אחר. מקשה הגמרא: וְכִי סָבַר רַבִּי יְהוּדָה שׁתֶּמֶד לָאו בַּר עֲשׂוּרֵי הוּא – אינו חייב במעשר, וְהָא (תניא) [תָּנַן] – והרי שנינו במשנה (מעשרות פ"ה מ"ו), הַתֶּמֶד – הנותן מים בחרצני ענבים או בשמרי יין של טבל, וְנָתַן מַיִם בַּמִּדָּה – מדד כמה מים נתן, ואחר שנעשו תמד סיננם וּמָצָא בהם בְּרִי מִדָּתוֹ – אותה מידת מים שנתן, פָּטוּר מן המעשר, כיון שאין כאן יין כלל אלא מים. וְרַבִּי יְהוּדָה מְחַיֵּיב, כיון שטעמו ומראיתו כשל יין. הרי שרבי יהודה מחייב את התמד במעשר.

מתרצת הגמרא: מה שאמר רבי יהודה בברייתא, שכשבית המקדש היה קיים היה החומץ פטור מן המעשר לפי שהוא בא מן התמד, אינו משום שהתמד פטור מן המעשר, אלא הָכִי קָאָמַר – כך כוונתו לומר, לֹא נֶחְשְׁדוּ עַמֵּי הָאָרֶץ עַל הַתֶּמֶד שלא לעשרו, שאינו חשוב בעיניהם ואינם חסים עליו שלא לעשרו, ולפיכך הלוקח חומץ מעם הארץ פטור מלעשרו.

הגמרא מתרצת תירוץ נוסף: אִי בָּעֵית אֵימָא – אם תרצה תוכל ליישב זאת כך, לעולם נֶחְשְׁדוּ עמי הארץ שלא לעשר את התמד, וְלָא קַשְׁיָא מרבי יהודה על רבי יהודה, שכן הָא – במשנה, שבה מחייב רבי יהודה לעשר את התמד, מדובר בְּדְרַבָּנָן – בתמד הנעשה משמרי יין, שחייב לעשר משום שמעורב בו מהיין שהיה בלוע בשמרים. וְהָא – בברייתא שפטר רבי יהודה מלעשר את התמד, מדובר בְּדְרַפְוִרְצָנֵי – בתמד הנעשה מחרצנים, שאינו חייב במעשר, לפי שאין בו אלא חמיצות הפרי ולא יין ממש.

שנינו במשנה: וְזֵיתוֹם הַמְצָרִי וכו'. הגמרא מבארת ממה היה נעשה זיתום המצרי שמשום כך אסור להשהותו ברשותו בפסח. מבררת הגמרא: מַאי – מהו זֵיתוֹם הַמְצָרִי. משיבה הגמרא: תָּנָא – כך שנה רַב יוֹסֵף, זיתום המצרי הוא משקה העשוי מתערובת שיש בה תִּלְתָּא שְׂעָרֵי – שליש שעורים, תִּלְתָּא קוּרְטָמֵי – שליש כרכום, וְתִלְתָּא מֶלְחָא – ושליש מלח. רַב פָּפָּא מַפִּיק שְׂעָרֵי – מוציא מגירסתו של רב יוסף את השעורים, וּמְעַיֵּיל חִיטֵּי – ומכניס במקום זה חטים, שבמקום שליש שעורים הוא שונה שליש חטים. אומרת הגמרא, וְסִימָנָךְ – הסימן לזיכרון הדברים, שלא תטעה מי אמר חטים ומי אמר שעורים, סִיבָּנֵי [–כלי שמניחים בו תמרים], כלומר, שם כלי זה שיש בו שתי אותיות סמ"ך יהא סימן לגירסא זו, שרב יוסף שיש בשמו את האות סמ"ך, אמר 'שעורים' שיש בהם את האות שי"ן, שדומה בביטויו לאות סמ"ך.

הגמרא מבארת את דרך עשיית הזיתום: תָּרוּ לְהוּ – שורים אותם יחד, וְקָלוּ לְהוּ – וקולים אותם באש, וְטָחֲנִי לְהוּ – וטוחנים אותם, וְשָׁתוּ לְהוּ מְדֵיכְתָא וְעַד עֲצַרְתָּא – ושותים אותם מפסח ועד שבועות.

הגמרא מבארת שמשקה זה מועיל לרפואה: דְּקָמִיט – מי שעצור מנקביו, מְרַפֵּי לֵיהּ – גורם לו לשלשל, וּדְרַפֵי – ומי שיש לו שילשול, מְקַמִּיט לֵיהּ – גורם לו שיהיה עצור מנקביו.

מסיימת הגמרא: לְחוֹלֶה וּלְאִשָּׁה עוּבְרָה [–מעוברת], סַכָּנְתָא – סכנה היא להם לשתותם, שגורם להם לשלשל יותר מדאי.

שנינו במשנה: וְזוֹמָן שֶׁל צִבָּעִים וכו'. הגמרא מבארת מהו: הָכָא תַּרְגִּימוּ – כאן בבבל פירשו, שהוא מַיָּא דְּחִיוָּרֵי – מי סובין, דְּצָבְעֵי בְּהוּ לְבָא – שצובעים בהם עורות אדומים.

שנינו במשנה: וַעֲמִילָן שֶׁל טַבָּחִים וכו'. הגמרא מבארת מהו: עמילן של טבחים היא פַּת העשויה מקמח של תְּבוּאָה שֶׁלֹּא הֵבִיאָה שְׁלִישׁ, שֶׁמְּנִיחָהּ הטבח עַל פִּי הַקְּדֵירָה של בשר וְשׁוֹאֶבֶת את הַהֶבְהֵמָא [–לכלוך] מתוך המאכל.

שנינו במשנה: וְקוֹלָן שֶׁל סוֹפְרִים וכו'. הגמרא מבארת מהו: הָכָא תַּרְגּוּמָא – כאן בבבל פירשו, שהוא פַּרְזְרָא דְּאוּשְׁכָּפֵי – דבק של רצענים שרגילים ליתן בו קמח של שיפון. רַב שִׁימִי מֵחוֹזְנָאָה [–שם מקום] אָמַר, זֶה טִיפּוֹלָן שֶׁל בְּנוֹת עֲשִׁירִים – סולת שבנות העשירים רגילות למרוח על בשרן כדי להשיר את השיער, שֶׁמְּשַׁיְּירוֹת אוֹתוֹ אחר שהשתמשו בו, כדי ליתנו לִבְנוֹת עֲנִיִּים שימרחוהו על בשרן. הגמרא מקשה על פירושו של רב שימי מחוזנאה מברייתא: אִינִי – האם כך הוא שקולן של סופרים הוא טיפולן של בנות עשירים, וְהָא תָּנָא – והרי שנה רַבִּי חִיָּיא סימן לזכירת שבעת מיני החמץ שבמשנתנו, ואמר שהיא מונה אַרְבָּעָה מִינֵי מְדִינָה – מינים הנצרכים לאכילה או לרפואה לכל אדם במדינה בין שהוא אומן ובין שאינו אומן, שהם, כותח הבבלי, שכר המדי, חומץ האדומי, וזיתום המצרי, וּשְׁלֹשָׁה מִינֵי אוּמָנוּת – מינים הנצרכים לאומנים, שהם, זומן של צבעים, קולן של סופרים, ועמילן של טבחים. וְאִי אָמְרַתְּ – ואם תאמר שקולן של סופרים הוא טִיפּוֹלָן שֶׁל בְּנוֹת עֲשִׁירִים, מַאי מִינֵי אוּמָנוּת אִיכָּא – מדוע הוא נחשב מיני אומנות, והלא הוא נצרך גם לסתם אשה.

המשך בעמוד קמט

הגמרא חוזרת לפירוש הראשון ומקשה עליו: **וְאֶלָּא מַאי** צריך לומר, שקולן של סופרים הוא כמו שפירשנו לעיל שהוא **פָּרוּרָא דְּאוּשְׁכְּפֵי** – דבק של רצענים, אם כן קשה **אַמַּאי** קָרֵי לֵיהּ **הַאי** – למה קוראו התנא 'קוֹלָן שֶׁל סוֹפְרִים', והרי 'קוֹלָן שֶׁל רַצָּעִנִין' מִיבַּעְיָא לֵיהּ – יש לו לקוראו.

מתרצת הגמרא: **אָמַר רַב אוֹשַׁעְיָא, לְעוֹלָם** קולן של סופרים פירושו **פָּרוּרָא דְּאוּשְׁכְּפֵי** – דבק רצענים, (ומאי) [וְאַמַּאי] קָרֵי לֵיהּ – ומה הטעם שהוא נקרא 'קוֹלָן שֶׁל סוֹפְרִים', משום דְּסוֹפְרִים נַמֵּי מְדַבְּקִין בְּהוּ נְיָירוֹתֵיהֶן – שהסופרים העושים נייר מעשבים גם מדבקים אותו בדבק זה.

שנינו במשנה: **רַבִּי אֶלְיעֶזֶר אוֹמֵר אַף תַּכְשִׁיטֵי נָשִׁים וכו'**. הגמרא מבררת מה הם 'תכשיטי נשים'. מקשה הגמרא: **תַּכְשִׁיטֵי נָשִׁים סָלְקָא דַּעְתָּךְ** – וכי על תכשיטי נשים עולה בדעתך לומר שאוסר רבי אליעזר, הלא תכשיטי נשים הם בשמים לתלות בצוארן להריח, וכחל ושרק לצביעת פניהן, ואיזה חמץ יש בהם. מתרצת הגמרא: **אֶלָּא אֵימָא** – תגרוס כך, 'רבי אליעזר אומר, **אַף טִיפּוּלֵי נָשִׁים'** – סולת חמץ שנשים מדבקות לבשרן להשיר שערן, **דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל**